

uvádí zejména hraběte Gobineau (jehož kniha vyšla po válce znovu v německém překladu — „Versuch über die Ungleichheit der Menschenrassen“).

V této souvislosti bych chtěl upozornit, že s názory na čistotu rodových linií v lidské společnosti vystoupil již dříve bratranec Ch. Darwina Francis Galton (Hereditary Genius, London, 1869), který m. j. vytyčil i program eugeniky. Na okraj připomínám, že na rozdíl od Darwina, který si kladl otázku příčin druhových změn jako základu vývoje, zdůrazňoval Galton otázku stálosti v procesu dědičnosti. Slo tedy o dva aspekty, které i v současné genetice bývají pramenem četných sporů.

Gottschling si ve své práci dále všímá těch sociologů a filosofů, kteří nesprávně přenášeli biologické zákony do společenského procesu a podporovali názory o nutnosti „vlády elitních jedinců“. Připomíná právem zvláště v Německu silný vliv názorů Nietscheových (zejména jeho „Genealogie der Moral“). Pro úplnost by bylo možné v této souvislosti připomenout i práce Bergsonovy a Sorelovy, které nemálo přispěly k rozšíření názorů o „přirozeném vývoji“ a „uplatnění vynikajících individualit“. Ze známých sociologů připomíná autor V. Pareta, jehož starší práce (např. „Allgemeine Sociologie“) vyšly znovu v západním Německu v r. 1955.

V recenzované studii je správně spojována teorie „elity“ s teorií „managerů“. Autor připomíná, jak její původce J. Burnham (The Managerial Revolution, 1941) viděl v nástupu Hitlera k moci „fázi obecného vývoje společnosti managerů“ a nacistický režim pokládal za „ranou formu managerské společnosti“ (recenzovaná kniha, str. 18). Škoda, že Gottschling též nezkázal, jak Burnham, který v době druhé světové války skládal v nacistické Německo velké naděje, že zničí SSSR, dnes (např. v práci „The Coming Defeat of Communism“, London, 1950) skládá podobné naděje v USA a v atomové zbraně.

Knížka pak podává vcelku ucelený přehled západoněmeckých sociologů — a což je příznačné — i teologů, kteří propagují teorii o „vládě elity“. Současně ukazuje, jak tyto ideologové soudobého režimu CDU zároveň záměrně snižují úlohu lidových mas v dějinách. V tom s nimi souhlasí i ideologové německé sociální demokracie. Autor připomíná v této souvislosti názory Ortegy y Gasset (např. z jeho knihy „Vzpouora davů“), který je dnes v západním Německu popularizován.

Bylo by možné Gottschlingovi vytykat, že se málo zabývá těmi názory, které ztotožňují „vládu elity“ s „vládou inteligence“, jak je to běžné zejména ve francouzské sociologii. Podobné názory se totiž vyskytují i v západním Německu, jak o tom svědčí např. práce Th. Geigera „Aufgaben und Stellung der Intelligenz in der Gesellschaft“, která vyšla ve Stuttgartu v r. 1949 a je největší soubornou prací v poválečné západoněmecké literatuře, která se otázkami postavení inteligence zabývá. Taková výtka je tím oprávněnější, protože otázka získání inteligence je v současném rozděleném Německu velmi vážná.

Gottschling spojuje správně kritiku sociologických teorií s výkladem marxistické teorie o úloze lidových mas a osobnosti v dějinách. Cituje Plechanova a vysvětluje, jakou úlohu může hrát vynikající jedinec, jestliže správně vyjadřuje potřeby lidu a vystihuje zákonitý vývoj společnosti. Mohl by však daleko více výtěžít z názorů V. I. Lenina obsažených v „Dětské nemoci levičáctví v komunismu“. Mám na mysli zejména ty stati, v nichž Lenin píše o vztahu masy, třídy, strany a vědců. Stejně by mohl více využít např. závěrů XX. a XXII. sjezdu KSSS při vysvětlování postavení a významu vědců pro výstavbu socialismu a komunismu. Tuto úlohu plní sborníky statí německých marxistů, které v uplynulých dvou letech vyšly v NDR a které osvětlují právě otázky postavení inteligence při budování socialismu v NDR.

Jan Macků

K dějinám průmyslových závodů

Bohumil Lehár; *Dějiny Baťova koncernu (1894–1945)*. Praha 1960, SNPL, stran 299.

Dějiny průmyslových závodů jsou velmi důležitým úsekem novodobých dějin. Vždyť v době rozvoje kapitalismu se staly průmyslové podniky mnohdy středem celého kraje a ovlivňovaly rozhodujícím způsobem vývoj oblasti, v níž se nalézaly. Měnily charakter kraje, měnily charakter obyvatelstva, vytvářely třídu průmyslového proletariátu. Dělnické hnutí na závodech zasahovalo významně do politického života a působilo na politický vývoj celého kraje. Ekonomické změny probíhající v důsledku zavedení průmyslové výroby v určité oblasti nesly s sebou změny v životě celé země.

Je proto krajně důležité sledovat růst průmyslových závodů a jejich dějiny. Poskytují mnoho faktů a dat pro poznání rozvoje našeho hospodářství a politického života v moderní době, stejně jako pro pochopení vývoje dělnického hnutí a bojů dělnické třídy.

Z těchto důvodů nutno uvítat práci *Bohumila Lehára, Dějiny Baťova koncernu*, která je hodnotným přínosem v tomto oboru. Oblast dějin průmyslových závodů není ještě příliš zpracována. Pokud zde již dějiny některých závodů jsou, pocházejí mnohdy od podnikových archivářů, kteří pochopitelně vidí obvykle vývoj závodů poněkud lokálně. I když takové práce nejsou bez významu, má práce historika proti nim mnoho předností. Lehárova studie vyplňuje mezeru v tomto druhu literatury především tím, že sleduje vývoj průmyslového podniku v širokých souvislostech našeho politického a hospodářského života. Její význam zvyšuje i okolnost, že jde o největší závod lehkého průmyslu a jeden z největších podniků v CSR vůbec. Konečně některá specifika právě ve vývoji Baťova koncernu osvětlují kapitalistické podnikání v období imperialismu a vykořisťování daleko ostřeji, než tomu bylo u jiných našich závodů.

Těžiště práce a hlavní její klad leží ve vylíčení ekonomického rozvoje; práce tak nabývá rázu převážně historickoekonomického. Tento způsob pojetí, i když jinak velmi zásluhový, je někde příčinou menších nedostatků.

Pro sledování ekonomického vývoje ustoupila do pozadí právě některá specifika baťovského podnikání, která by pomohla lepšímu pochopení a zvýšila by hodnotu nesporně dobré práce. Neobyčejnou předností jsou bohaté materiály, o něž se autor opírá, a dokonalá informovanost. Zřejmě se široce otevřely brány podnikového archivu n. p. Svit v Gottwaldově. Vidíme v tom příslib, že napříště i ostatní průmyslové podniky budou postupovat podobně a dají badatelům k dispozici materiály, jako jsou podnikové bilance, přehledy výroby, mezd apod. Zatím tomu tak vždy nebylo.

Vylíčení ekonomického vývoje závodu na základě bohatých materiálů je skutečně dokonalé. Bylo již řečeno, že předností autorova způsobu zpracování je především to, že vidí vývoj závodu ve všech souvislostech celého života státu a jednotlivé etapy zařazuje organicky do veskerého politického a hospodářského života u nás.

Další předností je to, že i vývoj dělnického hnutí je líčen vždy v souvislosti jak s časovými úseky rozvoje závodu, tak i politického života ve státě. Dělnické hnutí tak vystupuje jako součást celého politického vývoje.

Jen místy by mělo být spojení událostí politického života s materií organičtější. Tak náhle uprostřed líčení činnosti vedení firmy Baťa se objeví několikařádková charakteristika činnosti KSC (např. str. 239, 241 a další).

Činnost KSC ve Zlíně je pak líčena společně s činností strany v závodech. Tento postup je jistě správný, avšak způsob podání je někdy takový, že vzniká dojem, jako by se v závodech stále rozvíjela silná a široká komunistická činnost. Ve skutečnosti tomu tak nebylo. V samotném závodě bylo jen několik málo desítek členů strany a někdy také jen několik jednotlivců. Vždyť celá okresní organizace zlínská měla v r. 1929 např. jen asi 35–40 členů. Největšího počtu asi 200 členů dosáhla v r. 1938. Tím však více vynikne obětavost a hrdinství těchto soudruhů, kteří v nejtěžších podmínkách vedli boj proti kapitalismu, zasahovali zvenčí do závodu a působili na zaměstnance.

Revoluční tradice baťovských dělníků nebyly zdaleka tak veliké, jak se na několika místech autor zmiňuje. To potvrzuje i jeho vlastní líčení. Vždyť od velké stávký v závodech v r. 1919 nebyl zde již nikdy veden žádný mzdový či jiný otevřený boj. Výjimkou je jediné izolovaná stávka asi 20 typografů v r. 1928.

Hlavní příčinou toho nebyl baťovský teror, jak se autor domnívá, ale právě nedostatek revolučních tradic osazenstva.

Lehárova práce si nevsímla dosti jednoho z významných faktů vývoje Baťových závodů, a to otázky tzv. dělnické aristokracie. Kdyby se s ní vypořádala, měli bychom vysvětlenou otázku, proč v tak velkém průmyslovém závodě se dělnictvo dostatečně nebránilo kvůli kapitalisty.

Vrstva dělnické aristokracie nebyla zde tak úzká, jak na několika místech autor tvrdí. Přes všechno vykořisťování byla mzda baťovských dělníků vyšší než průměrné mzdy v ostatním průmyslu kožedělném a než průměrné mzdy dělníků v CSR vůbec. Kromě toho značná část osazenstva byla přímo v závodě preferována proti většině ostatních dělníků. Byli to především ti, kteří pobírali tzv. „účást na zisku“, dále dobře placené skupiny nej kvalifikovanějších dělníků a konečně i část tzv. „mladých mužů“. Byli to mladí dělníci vychováni již baťovskou ideologií, jimž bylo do budoucnosti slibováno vedoucí postavení a kteří za tento příslib přešli zcela oddaně na stranu zaměstnavatele. Přesto, že byli placeni podstatně hůře než dospělí dělníci, pobírali na mzdě zase více, než dělníci jejich věku v jiných závodech.

Poměrně lepší postavení a mzdy baťovských zaměstnanců šly na úkor zcházení dělnictva ostatních obuvnických závodů a malovýrobců v CSR. (To autor vícekrát sám tvrdí.) Ze

jejich postavení v poměru vůči vykořisťovateli bylo horší než u jiných dělníků v ČSR, zavinila právě tato část osazenstva. Sami se zřekli boje, vydali své odbory podnikateli, byli používáni k pohánění ostatních zaměstnanců a stavěli se otevřeně na stranu podnikatele. Vstupovali ochotně do buržoazních a reformistických stran, které hájily jejich zaměstnavatele. (Znemožnění odhlasování tzv. „lex Baťa“ v parlamentě.) Hlasovali pro něj nejen v obecních volbách; i mimo Zlín, kde nemohli býti sledováni, voliti reformistické a buržoazní strany, jak dokazují výsledky voleb z míst, odkud se Baťovi zaměstnanci rekrutovali. Tak při parlamentních volbách v r. 1935 bylo odevzdáno v okrese zlínském pro soc. demokracii 14,38 % hlasů, zatímco celostátní průměr byl 12,67 %, a pro čs. nár. socialisty dokonce 24,23 % hlasů, zatímco celostátní průměr činil jen 9,33 %.

A právě tato vrstva dělnické aristokracie, poměrně široká, představující asi 30—40 % osazenstva, umožnila rozbít jednotu dělnické třídy v závodě, podnikateli pak usnadnila ovládnout závod fašistickými metodami. Přispěl jistě i nízký stupeň uvědomění ostatního dělnictva. Vždyť většina jeho se rekrutovala z prostředí venkova. Mohlo proto snáze podlehnout rafinované ideologii batismu, tvrzením o „účasti na zisku“, o možnosti zbohatnout, stát se podnikatelem apod. Otázka dělnické aristokracie není u nás dosud zpracována a zasloužila by právě v této práci důkladnějšího rozboru. Vždyť je jen málo závodů, kde tento problém byl tak naléhavý jak u Baťů. V souvislosti s ní by zasloužila více pozornosti i výchova „mladých mužů“.

Nedostí ostře je ukázáno srůstání státního aparátu a politických stran se zájmy koncernu. Firma Baťa nemusela na státním aparátu jen vydírat pohružkami propouštění zaměstnanců (str. 157). To dělali v třicátých letech běžně i jiní kapitalisté, bez ohledu na svou finanční sílu. Baťa zde kombinoval vydírání s korupcí, která byla jeho hlavní zbraní, a tak si podřizoval státní aparát, s nímž firma srůstala v obci, okrese, zemi i v ústřední vládě. Korupce ministrů Engliše a Udržala je v práci částečně uvedena. Bylo by ji možno rozšířit o korupci ministra vnitra Černého a zemského presidenta Černého. Ne bez významu byly i styky s prezidentem Masarykem, které v osobě Jana Masaryka přezily okupaci a projevovaly se v ochraně zájmů Baťů ještě po r. 1945.

Daleko větší byla ještě podřízenost politických stran firmě Baťa. Baťa financoval např. volby nár. socialistů v r. 1929 a zasahovala i do jiných stran, které ho svorně podporovaly. Právě v závislosti politických stran na jeho bohatých podporách (nejznámější jsou případy inzercí) je důvod, proč v parlamentě nemohlo projít žádné protibatovské opatření. S výjimkou otázky dělnické aristokracie jsou uvedené nedostatky jen rázu důležitosti a podružného. Je nutno konstatovat, že práce je po stránce historické významným přínosem k dějinám našich průmyslových závodů. Vyniká především zpracováním nových materiálů a osvětlením kapitalistického podnikání v ČSR v době imperialismu.

Bohumil Kučera